

C. F. Gellert

i hans Forhold til Danmark og danske
Studerende i Leipzig.

Af

Louis Bobé.

Christian Fürchtegott Gellert er af alle tyske Forfattere uden Sammenligning den, hvis Skrifter baade i Originalsproget og gennem Oversættelser er naaet videst til alle Samfundskredse i det danske Folk, ligesom hans Stil og Fortællemaade uden Tvivl har udøvet en ret betydelig Indflydelse paa dansk Literatur i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede.

Hans Fabler (Fabeln u. Erzählungen 1748), en af Samtidens mest yndede Folkebøger, med deres moraliserende Anvendelse paa Livet, fandt Indgang i Danmark i B. J. Loddess Oversættelse ¹⁾ (1751, 1769, 1799 og oftere) og har lige op til vore Dage efterladt Spor i Ungdommens første Læsebøger. Særlig kendt er endnu Chr. Wilsters Oversættelse af Gellerts „Ein guter, dummer

¹⁾ Den lagdes ved den Guldbergske Skolereform i alle Skoler til Grund for Børnenes første Undervisning. Jvfr. Rahbek og Nyerup, Den danske Digtekunst under Kong Fred. V, 1819, 187, 241, 269. I et Exemplar af 2. Oplag (C. F. Gellerts Fabler og Fortællinger), Kbh. 1779, i mit Eje, har A. Oehlenschläger skrevet: Af denne Bog lærte min salig Søster Sophia og jeg Fabler som smaae Børn, og der ligger endnu Blomsterblade der fra salig Sophias Barndom.

Bauerknabe¹: En Bondeknøs, som hedte Hans. Holberg omtaler Fablerne i Fortalen til sine Moralske Fabler (1751) med Ordene: „Jeg haver læset faa tyske Bøger af det Slags med større Behag“. Direkte Efterligninger af Gellerts Fabler er bl. a. J. A. Dyssels Poetiske Forsøg til moralske Fabler og Fortællinger efter Gellerts Maade (1755) og C. G. Bjerling, Historiske og moralske Fabler (1761).

Ikke mindre Bifald vandt herhjemme hans Salmer (Oden u. Lieder 1757), af hvilke især „Die Himmel rühmen des Ewigen Ehre“ er almindelig kendt gennem Beethovens Musik, ved J. E. Heilmanns Oversættelse (Aandelige Oder og Sange, Odense 1775; 4. Oplag 1792), og adskillige findes endnu i de danske Salmebøger. Af hans Andagtsbøger blev „Trostgründe“ allerede 1747 omplantet paa Dansk; af „Der Christ“ udkom 1755 to meget læste Oversættelser henholdsvis af A. B. Poulsen ¹⁾ og J. J. Lund ²⁾; „Betrachtungen über die Religion“ blev oversat af C. U. v. Westen (1765); hans „Moralske Forelæsninger“ udkom paa Dansk i P. Topp Wandalls Gengivelse 1773—78 i to Oplag; H. J. Birch oversatte hans Offentlige Taler og Moralske Afhandlinger (1774).

Gellerts Reformskrift paa Brevstilens Omraade „Briefe nebst einer praktischen Abhandlung von dem guten Geschmack in Briefen“, der bekæmpede Datidens yndede, saakaldte „galante Briefsteller“ i den franske Smag og hævdede Naturlighed i den skriftlige Udtryksmaade ved Siden af Formen ³⁾, dannede særligt gennem J. Badens smagfulde Oversættelse ligesom Skole i den danske epistolære Stil.

¹⁾ Gellerts Christen i dansk Dragt fremstillet.

²⁾ Gellerts der Christ oversat paa danske Vers.

³⁾ G. Steinhausen, Gesch. des deutschen Briefes, 1889 II, 250 ff.

I Danmark følte man sig, som f. Ex. Oehlenschlägers Moder, i højere Grad tiltalt af Gellerts jævne Naturlighed med et Stænk af Humor fremfor af Klopstocks spændte Udtryksmaade og jordløste Idéforestillinger. Allerede 1762 kunde J. S. Sneedorff i „Den danske Tilskuer“ udtale, at „iblant alle Værker af Smagen har ingen været lykkeligere iblant os end Gellerts Skrifter“¹⁾. Endnu i de første Aartier af forrige Aarhundrede var Gellert meget læst herhjemme. I „Juleferierne“ lader Blicher den unge Rektor til Værn mod Kedsommeligheden paa Landet forsyne sig med en Duodezudgave af gamle Gellert. Listerne over Prænumeranterne paa hans 1819 udgivne Familienbriefe viser, at man næst efter Digterens Fødeby, Haynichen, samt Leipzig og Hamborg afsatte det største Antal Exemplarer til Boghandlere i København.

Gellert maa vistnok betegnes som den egentlige Ophavsmand til den følsomt moraliserende Smag i Tyskland; den ytrer sig overalt i hans mangesidige literære Produktion, ogsaa i hans Skuespil og den meget læste, herhjemme efterlignede Roman efter Richardsons Mønster „Leben der schwedischen Gräfin von G.“ (dansk Oversættelse 1775). Allevegne i Tyskland æredes og dyrkedes han som Nationens almindelige Lærer; man betegnede ham som Tysklands Hovmester, og Goethe kalder hans Skrifter „das Fundament der Deutschen sittlichen Cultur“. Hans Navnkundighed som Universitetslærer i Leipzig, hvor han fra 1751 som overordentlig Professor læste over de skønne Videnskaber, Poetik og Rhetorik, Stilistik og Moral, strakte sig langt udover Tysklands Grænses²⁾.

¹⁾ Patr. Tilskuer 1762 II, 2, Nr. 153.

²⁾ Om Livet i Leipzig se G. Witkowski, Gesch. des litt. Lebens in Leipzig, 1909, 382 ff.

Fra Evropas fjerneste Egne sendte samvittighedsfulde Fædre deres Sønner til Gellert, der med samme virkningsfulde Inderlighed og Overbevisning tolkede Sædernes og Stilens Renhed og ved sin stiltfærdige Personligheds Magt ogsaa i privat Omgang bibragte de unge „Sitte und Erkenntniss“. Han var paa samme Tid Fædrenes og Sønnernes Samvittighedsraad, hos hvem man, endog uden at kende ham personlig, søgte Raad i de intimeste Livskonflikter ¹⁾.

Leipzig var paa Gellerts Tid Tysklands literære Hovedstad. I Jena og Halle var, efter Goethes Udsagn, Raaheden blandt den studerende Ungdom paa sit Højdepunkt; i Leipzig kunde en Student „næppe være andet end galant, saasnart han ønskede nogen Berøring med de rige Indbyggere af gode ja endog af strenge Sæder“. Foruden Gellert virkede blandt andre ansete Universitetslærere i Leipzig Joh. Aug. Ernesti, en af Tidens mest fremragende humanistiske Theologer. Mere end Gellerts egne unge Landsmænd har, baade i Følge hans egne og andre samtidiges Udtalelser, de danske Studerende, der i stort Antal søgte hans Vejledning og Undervisning, formaet at vinde hans Interesse og personlige Hengivenhed, og det i en saadan Grad, at det maatte vække Skinsyge hos de indfødte Akademikere.

I „Wahrheit und Dichtung“ (VII) findes dette Forhold antydet. „Det gode Selskab“, siger Goethe, „der ikke gjerne taaler nogen værdig Mand i sin Nærhed, benyttede Lejligheden til at nedsætte Værdien af den moralske Indflydelse, som Gellert maatte kunne udøve paa os. Snart blev det taget ham ilde op, at han gav de rige og for-

¹⁾ K. Biedermann, Deutschland im 18. Jahrh. 2 II, 1867, 20 ff.
G. Steinhausen, Kulturstudien, 1893, 58 ff.

nemme Danske, der særligt vare blevne ham anbefalet, en omhyggeligere Undervisning end de øvrige Studerende og tog sig af dem i en ganske særlig Grad; snart udlagde man det som Egennytte og Nepotisme fra hans Side, at han for disse unge Mennesker alene fik indrettet et Middagsbord hos sin Broder¹. Denne, Friedrich Lebrecht Gellert, der beklædte Stillingen som kursachsisk Overpostkommissær, skal, efter hvad Goethe fortæller, oprindeligt have været Fægtemester og skildres som en stor, robust, studs og noget raa Person, der, som Følge af Broderens altfor store Overbærenhed, ofte optraadte barsk og brutal overfor sine adelige Bordfæller, i hvilken Anledning det gode Selskab følte sig forpligtet til at tage sig af de unge Mennesker. Gellerts Avtoritet maatte lide under alt dette.

Med Danmark kom Gellert tidligst i Berøring gennem sine her til Landet indkaldte Venner Joh. Elias Schlegel og Joh. Andr. Cramer, af hvilke særlig den sidste stod i livligt Brevskifte med ham ¹). Fra 1752 studerede A. P. Bernstorff i Leipzig, deltog i hans Privattissima og havde sin stadige Gang i hans Hus. „Denne berømmelige Mand“, kalder Bernstorff ham et Aarti senere, „hvem faa eller ingen er lige i Aand, Blidhed og Fromhed og Smag“ ²). Da Cramer 1755 af Gellert fik tilsendt til kritisk Prøvelse hans gejstlige Sange

¹) Det i Gellerts Skriften, Lpz. 1839 IX, 151 ff. aftrykte Brev fra Gellert med Overskriften: Liebster Herr B., maa være rettet til Joh. Friedr. Barisien fra Saalfeld, der 1743 studerede i Leipzig; 1761—67 var han dansk Konsul i Marokko og tilige Medarbejder ved Gerstenbergs Literaturbriefe. I Brevet omtales de danske Studerende ogsaa med stor Aerkendelse.

²) A. Friis, Bernstorfferne og Danmark I, 339; Bernstorffske Papirer II, 238. J. M. Lappenberg, Briefe von u. an Klopstock, 1867, 156 f.

i Manuskript, viste han dem til den ældre Bernstorff og dennes Gemalinde, der begge beundrede Gellert. I Vinteren 1756—57 søgte Cramer med Kongens og Bernstorffs Billigelse at formaa sin Ven til at overtage Posten som Opdrager for den 8-aarige Kronprins Christian. Cramers Brev er ikke bevaret, men i et Brev af Januar 1757, midt under Krigsurolighederne, udtaler Gellert til Rabe-ner, at kun Hensynet til det nødtørftigste Livsunderhold vilde kunne tvinge ham til at forlade sit ulykkelige Fædre-land. Overfor Grev Moritz Brühl ytrede han i Marts, at hans Alder — han var endnu ikke fyldt de Fyrre, men ofte skrantende — samt hyppige Anfald af Livstræthed og Hang til Ensomhed bestemte ham til at afslaa det ham tiltænkte Hverv ¹⁾. Sin næsten ærefrygtsfulde Respekt for Gellerts Omdømme viste den ældre Bernstorff ved gennem Cramer at forespørge, om han billigede Kortspillet ved Aftenselskaberne i hans Hus ²⁾.

Af den bernstorffske Kreds stod den senere Overhofmesterinde Louise v. Plessen i Brevvexling med Gellert, hvem hun bl. a. anmodede om, til Selskabsdame at anbefale hende en adelig Enke eller Frøken, der vilde dele Landlivets Stilhed og Glæder med hende ³⁾.

Gellerts stadige voxende Ry og Bernstorffernes Beundring for ham bevirkede, at unge danske Adelsmænd i stigende Antal søgte til Leipzig. Da Bernstorff 1763 anbefalede den afdøde Statsminister Schulins eneste Søn til hans Omsorg, udtalte Gellert, at de danske Kavalerer, der i de senere Aar havde studeret i Leipzig og endnu opholdt sig dér, gjorde Universitetet megen Ære.

¹⁾ Schriften VIII, 204.

²⁾ Gellerts Briefe, Werke 1840, X, Nr. 429.

³⁾ Gellerts Briefe an Fr. v. Schönfeld (Dahlener Antiquarius) 1861, 46 f.

Louis Bobé.

Af de ialt 25 danske Adelsmænd, der i Tidsrummet 1750—69 have studeret under Gellert ¹⁾, kom Adam

¹⁾ If. Die jüngere Matrikel der Univ. Leipzig 1559—1809, ed. G. Erler, III, Leipz. 1909, der uheldigvis anfører de Studerende efter alfabetisk Navneorden, studerede 1750—69 ved Universitetet i Leipzig følgende Danske. 1750: Paul Bjarnesen Widalin († 1758 i L.), Christoph Hoennius (Højen), Grev Gregers Christian Haxthausen (1732—1802), Statsminister, Brødrene Ditlev Buchwald (1730—53) og Henrik Buchwald (1732—53), fra Pronstorf, begge døde i Leipzig af Kopper. 1752: Andreas Peter Bernstorff. 1754: Barthold Westengaard. 1755: Lorentz Clausen (1725—o. 70, Hofmedikus), Grev Werner Schulenburg (1736—1810, dansk Gesandt i Dresden). 1759: Jakob Baden. 1760: Ludv. Moltke. 1761: Bertel Clausen Seidelin (1736—1803, Præst i Slemminge), Chr. David Seidelin (1740—99, Præst ved Vor Frue Kirke i Odense), Carl Chr. Rothe (1735—70, Præst i Søborg), Martin Voldum (1731—97, Provst i Hvirring), Thyge Jesper de Thygesen (1738—1822, Godsejer), Fred. Didr. Sekmann Fleischer (1741—1819, Etatsraad, Ass. i Landoversamt Hof- og Stadsretten), Joh. Ludv. Chr. Pontoppidan (1735—99, Prof. i Sorø i Historie og Veltalenhed, Stiftsprovst i Aalborg), Jacob Duncan, Grev Chr. Skeel. 1762: Carl Adolph Raben (1744—88, til Næsbyholm og Bavelse, Geheimeraad, Overhofmester og Amtmand i Sorø), Fred. Sophus Raben (1745—1820, til Beldringe og Lekkende, Geheimekonferensraad), Fred. Carl Sophus Rantzau, Greve Joakim Godske Moltke. 1763: Johan Henrik Ahlefeldt (1745—67, Kammerjunker), Otto Friedmüller (1730—84, Naturforsker), Grev Fred. Ludv. Schulin (1747—81), Carl Wigand Falbe (1742—1816, Justitiarius i Landoversomt Hof- og Stadsretten). 1764: Joh. Carl Fred. v. Hellfried (1739—1810, Generalpostdirektør, Stiftamtmand i Ribe), Josias Qualen (1742—1819, til Borghorst, Geheimekonferensraad, Klosterprovst i Uetersen), Chr. Fred. v. Plessen (1746—1804, til Førslev og Gunderslevholm), Carl Adolf v. Plessen (1747—1810, Gesandt i Neapel), Bendix Valdemar Ahlefeldt (1746—66, Hofjunker), Søren Sevel († 1800, Konrektor), Grev Henrik Holstein (1748—1796, til Grevskabet Holsteinborg og Waterneverstorff). 1765: Peder Chr. Stage, Severin Løvenskjold (1743—1818, til Bolvig og Fossum), Joh. Adolph Ahlefeldt (1747—1801, til Marutendorf), Fred. Ludv. Juel (1746—86, Gesandt i Berlin og Stockholm), Pierre Paul Ferdinand Mourier (1746—1836, til Aagaard, Søkaptejn, Superkargo), Grev Johan Henrik Knuth (1746—1802, til Knuthenborg og Gyldensteen), Baron Adam Christopher Knuth

Gottlob Moltkes Sønner Frederik Ludvig og Joakim Godske i nøje Berøring med ham, og begge blev ved Siden af den i Gellerts Brevvevling ofte nævnte Grev Moritz Brühl hans Yndlingsdisciple. Ludvig Moltke¹⁾; der havde arvet Faderens literære og kunstneriske Interesser, blev i Maj 1760 indskreven ved Universitetet i Leipzig. Gellerts Dagbog for det følgende Aar viser, at han mod et Aarshonorar af 150 Rdlr. læste tre Timer ugentlig privat med ham²⁾. Gennem sin Broder skaffede Gellert ham Indpas i fornemme og gæstfri Hjem i Leipzig og Dresden³⁾. Der er bevaret Fødselsdagsdigte fra Gellert til hans Elev fra Aarene 1762 og 1763, samt et udateret, oftere optrykt „Mønsterbrev“, hvori han takker Moltke for Tilsendelsen af dennes Rejsedagbog fra Wien og udtaler, at han føler for ham som en Ven for sin bedste Ven, som en Lærer for sin kæreteste Elev og en Fader for sin Søn⁴⁾. I Okt. 1762 blev Joakim Godske Moltke, den

(f. 1749, † af Kopper i Slutn. af 1766 i Naumburg a. S.). Georg Moltke (1750—1813, Kammerjunker), Johan Chr. Schönheyder (1742—1803, Biskop), Schack Buchwald, Chr. Drewsen (1745—1810, Ejer af Strandmøllen). 1766: Hans Koefoed († 1822, Stiftamtmand i Ribe), Grev Chr. Ditlev Ferd. Reventlow († 1827, Statsminister), Grev Joh. Ludv. Reventlow († 1801), Nikolai Edinger Balle, Mads Fridsch (1742—1812, Rentekammerdeputeret, Konferensraad). 1767: Peter Chr. Schumacher (1743—1817, Gesandt i St. Petersborg), Christoph Ernst v. Aderkass, Nic. Ussing (1739—86, Kopist ved Inkvisitionskommissionen 1772, Kancelliraad). 1769: Grev Fred. Anton Wedel Jarlsberg (1748—1811, Gesandt i London og Wien), Grev Fred. Hartvig Wedel Jarlsberg (1749—1805, Oberst).

¹⁾ Ztschr. f. schl. holst. Gesch. XXIX, 335. Han blev 1770 Medlem af Generallandvæsenskolegiet, derefter Gesandt i Eutin, † 1824.

²⁾ C. F. Gellerts Tagebuch 1761, Lpz. 1862, 4, 6, 8, 12.

³⁾ Briefwechsel Gellerts mit Dem. Lucius, 226 f., 276 f.

⁴⁾ Schriften IX, 35, 206 f., 231, 244.

senere Statsminister, immatrikuleret i Leipzig. J. P. Mynster ¹⁾ meddeler, at Moltke, der ofte og gerne udtalte sig til ham om sine Studieaar i „Klein Paris“, skulde være kommen til Leipzig, da han var paa Vej til Regensburg for at tiltræde Stillingen som Legationssekretær hos sin Onkel, den derværende danske Gesandt, Joakim Christopher v. Moltke. Gellert fandt Behag i den alvorlige, kundskabssøgende unge Mand og ytrede i Samtalens Løb: „Wie wäre es, wenn Sie bei uns blieben und erst etwas lernten?“ Med Faderens Tilladelse blev han i Leipzig indtil han i Sommeren 1765 som Gesandtskabsattaché gik til Regensburg ²⁾. Joakim Godske Moltke, hvis Hovmester var den blandt Tysklands Smagsdommere skattede æsthetiske Forfatter Joh. Nic. Meinhard ³⁾, drev sine Studier med stor Ihærdighed og Grundighed; han oversatte bl. a. Quintilians 10. Bog paa Tysk, som han tilegnede Ernesti, og skrev Recensioner i Leipziger gelehrte Zeitung. Hjemvendt til sit Fædreland vedblev Moltke at staa i Brevveksling med Gellert. J. P. Mynster beklager, at Moltke, da Gellerts Breve blev udgivne (1771), af altfor vidtdrevne Diskretionshensyn nægtede at meddele de Breve, han sad inde med, og som maaske siden var bleven tilintetgjorte. Originalerne findes, saavidt vides, ikke mere i det Moltkeske Familiearkiv paa Bregentved, men samtidige Afskrifter af alle Gellerts Breve til Moltke — ialt 18 i Tallet — er fornyligt fundne i Sorø Akademis Manuskriptsamling ⁴⁾. Brevene vidner om den store Fortrolighed, der herskede mellem Lærer og Elev, men

¹⁾ J. P. Mynster, Medd. om mit Levnet, 1854, 71 ff.

²⁾ Legationssekretær i Regensburg var 1760—65 J. C. Weinmann.

³⁾ Allg. deutsche Biographie.

⁴⁾ Nr. 133 f.

Mynsters Formodning om, at de skulde indeholde mangen interessant Oplysning om de daværende Tider, har dog ikke stadfæstet sig.

Et Digt af Gellert til Moltkes 20. Fødselsdag (27. Juli 1765) kort før hans Afrejse er sikkert ægte følt, men iøvrigt intetsigende. I et Brev fra December søger han at hjælpe paa Joakim Godskes Forstemthed over den i Regensburg herskende besværlige og kolde Omgangstone. De store Forventninger, Gellert nærrede til hans yngre Broder Georg, der endnu samme Aar blev betroet til hans Vejledning, gik desværre ikke i Opfyldelse.

Da Gellert erfarede, at hans tidligere Elev Grev Werner Schulenburg 1768 skulde kaldes tilbage fra Posten som dansk Gesandt i Dresden, opmuntrede han Moltke til at ansøge om denne Stilling, for at den Skade, Schulenburg havde voldt, kunde blive genoprettet.

Aaret før sin Død fik Gellert et nyt Bevis paa Moltkes „Tillid og Hengivenhed“, idet denne betroede ham sin Nevø Grev Frederik Anton Wedel Jarlsberg (Fader til Statholderen Grev H. W. J.), der medbragte en Studieplan, udarbejdet i Overensstemmelse med den, Gellert i sin Tid havde lagt for Brødrene Moltke. „Hvis min Broder“, skrev Gellert, „vil tage Greven og hans Hovmester paa Kost hos sig for de samme Penge, som de maa betale Traktøren for deres Middagsmad, vil det, kæreste Gottsche — og min Uegennyttighed er Dem jo bekendt — være bedre for ham at spise hos os baade i Henseende til Maden og Bordfællerne. I saa Fald vil ganske vist Tjeneren komme til at lide et Tab, som dog kunde erstattes ham ved en aarlig Godtgørelse af 50 Rdlr., forudsat, at Grevens Formuesomstændigheder tillader det.

Jeg selv beregner mig intet og skal tjene Deres Nevø gratis og pligtskyldigst, saavidt min Svagelighed tillader¹⁾.

Wedel Jarlsberg var Gellerts sidste danske Discipel.

Af andre unge danske Adelsmænd, der er komne i Berøring med Gellert, kan nævnes Christen Skeel, den rige Arving til Gl. Estrup, hvis 20. Fødselsdag Gellert fejrede med et Digt (15 Juni 1762), og Brødrene C. A. og F. S. Raben, men særlig dog det i Danmarks indre Historie bekendte Broderpar Greverne Chr. og Ludvig Reventlow, der siden stedse vedblev at ære og elske ham som en aandelig Fosterfader. Reventlowerne kom i Okt. 1766 sammen med deres udmærkede Mentor Dr. Carl Wendt til Leipzig. I Paasken 1768 besøgte de Gellerts Søster, der boede i hans Fødeby Haynichen, og hvem han forberedte paa deres Komme ved et Brev, hvori han fremhævede deres beskedne Levevis. Kold eller varm Mælk, Æggekage, Frugt, Rugbrød var deres Livretter, hvorfor Søsteren ikke maatte tænke paa nogen-
somhelst Opdækning²⁾. Da de i Foraaret 1769 forlod Leipzig, introducerede han dem hos den litterært interesserede Kammerherre Ernst Haubold v. Miltitz paa Oberau i Sachsen³⁾. Deres Afsked faa Maaneder før Gellerts Død voldte denne personlig Sorg, hvilket han gav Udtryk i et Digt, der vistnok paa H. C. Boies Foranledning blev trykt Aaret efter og begynder saaledes⁴⁾:

Auch Ihr, von so viel guten Dänen
Mir noch zurückgebliebne Zween
Auch Ihr eilt fort?

¹⁾ 1768 ⁴₁₁.

²⁾ Gellerts Briefwechsel mit Dem. Lucius 325 f.

³⁾ Arch. f. sächs. Gesch. XI, 214.

⁴⁾ Unterhaltungen IX, Hamburg 1770, 136: Auf die Abreise der beyden Grafen von R. aus Dännemark u. ihres Hofmeisters D. W.*

Et Minde om den senere Statsminister Reventlows Hengivenhed for sin Lærer er en af ham udført Radering efter Graffs bekendte Portræt af Gellert ¹⁾.

Af andre Adelsmænd, der have nydt Gellerts Undervisning og Vejledning, kan nævnes Grev Henrik Holstein, S. Løvenskiold, Grev J. H. Knuth og F. L. Juel. Gellert var fortrinsvis søgt og skattet af de fornemme Kredse ²⁾, og nægtes kan det ikke, at deres Venskab og Tillid smigrede hans noget naive Forfængelighed, men han har ogsaa eftervislig med uegennyttig Iver taget sig af ikke saa faa unge Danske af beskednere Herkomst. Særlig har han havt Indflydelse paa Jakob Badens og Nikolai Edinger Balles Livsskæbner.

Baden ³⁾ kom 1759 til Leipzig for under Gellerts Vejledning at studere det tyske Sprog, i hvilket han opnaaede større Færdighed end nogen anden ved Universitetet studerende Udlænding. Han tog Gellert til Forbillede under sin senere Gerning som Fortolker af de skønne Videnskaber, for hvis Betydning han slog til Lyd i sine 1760 afholdte Forelæsninger, og som Foregangsmand i Retning af en forbedret Universitetsundervisning baade i det tyske og danske Sprog. Endvidere omplantede han sin beundrede Lærers berømte praktiske Øvelser i Sprogbehandlingen, hvortil var knyttet en omhyggelig Gennemgang af de studerendes skriftlige Opgaver fra et baade sprogligt og litterært Synspunkt. Gel-

¹⁾ F. C. Krohn, Saml. til en Fortegnelse over Kobberstik o. s. v., 1889, 94.

²⁾ Om hans Forhold til Hertuginde Sophie Charlotte af Holsten og hendes i Leipzig studerende Sønner se C. F. Gellerts Tagebuch 1761, 29, 35.

³⁾ G. L. Baden, Bidrag til Jakob Badens Levnet 1800, 24 f., 36 f. Lahde Samling af Portrætter 1806, 20.

lerts Sprogsmag spores ogsaa i Badens tyske Oversættelse af Sneedorffs Breve (1783) og hans Ræsonneret dansk Grammatik (1785). Baden var virksom for Udbredelsen af Gellerts Skrifter herhjemme gennem Oversættelser saavel af hans Lærevers (1761) som hans „Breve tilligemed en praktisk Afhandling om Den gode Smag i Breve“ (1762), hvis Trykning en god Ven „af Høiagtelse for Gellert“ havde bekostet. Særlig det sidste Oversætterarbejde maatte af hans meget skrivende Samtidige herhjemme blive modtaget med Erkendtlighed, fordi der paa Dansk hidtil kun havde eksisteret en ret tarvelig, af J. Finckenhagen udarbejdet Haandbog i Brevstilen: Anvisning til at skrive Breve (1749). Gellerts Indflydelse blev ogsaa af Betydning for Badens første Skridt paa Embedsbanen, idet han anbefalede ham til J. H. E. Bernstorff, der skaffede ham Ansættelse som Rektor ved Gymnasiet i Altona.

Balle ¹⁾ blev 1766 indskrevet som Student i Leipzig, hvor han særlig hørte Forelæsninger over Moralen hos Ernesti og deltog i de praktiske Øvelser i Tysk hos Gellert, der tildelte ham det ærefulde Hverv at holde Kvartembertalen paa Latin i Paulinerkirken. I sit senere Liv vidnede Balle, at han udelukkende skyldte Gellert, at han kunde prædike, læse og skrive lige saa godt paa Tysk som paa Dansk. Da Overkammerherre D. Reventlow henvendte sig til Cramer for at faa anbefalet en dygtig Hovmester til sine Sønner, afgjorde Gellert Sagen ved sin Udtalelse, at han blandt de i Leipzig studerende Tyske ikke kendte nogen, der i Duelighed kunde maale sig med den danske Magister Balle; kun Gellerts Anbefaling kunde bringe Overkammerherren til at se gen-

¹⁾ L. Koch, N. E. Balle, 1876, 11. T. Michaëlis, Jens Möllers Das Leben des Dr. N. E. Balle, Schleswig 1825, 19 f.

nem Fingrene med Balles eneste Mangel, nemlig den, at han var født Dansk.

Ogsaa den senere Biskop J. C. Schönheyder ¹⁾, der kom til Leipzig 1765 — i hvilket Aar ikke mindre end ti unge Danske studerede under Gellerts Vejledning — var Genstand for hans Interesse og Omsorg. Ved hans Afgang fra Universitetet i April 1767 anbefalede han Schönheyder, da denne agtede at fortsætte sine Studier i Göttingen, til sin Ven, Professor Kästner, som en ung Mand, der havde udmærket sig ved sin Flid, Dygtighed og gode Karakter. Schönheyder vedblev at staa i Brevvexling med Gellert indtil dennes Død. I et Brev fra Juni 1769 udtrykker Gellert sine Glæde over, „dass meine Dänen sich meiner gern und mit Liebe erinnern ²⁾“.

I den 1823 udgivne Brevveksling mellem Gellert og Caroline Lucius findes til Belysning af hans Forhold til den danske studerende Ungdom i Leipzig mange spredte Bidrag, der tilsammentagne giver et lille, ikke uinteressant Tids- og Kulturbillede. Selve Bogen er af Værdi som et af de tidligste litterære Udslag af de Brevvenskaber, der Mand og Kvinde imellem kom paa Mode fra Aarhundredets Midte at regne. Gellert havde først af alle i Tyskland fremhævet Værdien af og Ejendommeligheden ved Kvindens epistolære Ydelser og gennem sine Skrifter fremmet Tidens lidenskabelige Brevkultur. Caroline Lucius, Datter af en i Dresden boende kursachsisk Geheimekabinetregistrator, havde som 20 aarig Pige 1760, uden nogensinde at have set Gellert, i en bly og ærbødig Tone tilskrevet den berømte Mand, der fandt saa stor

¹⁾ Schriften X, 33.

²⁾ Breve fra G. til S. 1767 ^{10/6}, 1769 ^{3/6} (Bøllingske Brevsaml. D. 22, Kgl. Bibl.).

Behag i hendes baade forstandige og naturlige Udtryksmaade, at hun i det sidste Aarti af hans Liv var hans flittigste Korrespondent. Paa en Tid, da et Brev fra Gellert ansaas for en kostelig Relikvie, opnaaede hun derigennem en Berømmelse, der fulgte hendes Navn, indtil hun som 94aarig Præsteenke endte sine Dage. Gellert læste hendes Breve højt for Studenterne; Prinsesserne af det kurfyrstelige Hus opsøgte og komplimenterede hende, Damer af det højeste Aristokrati bejlede til hendes Venskab og indbød hende til Gæst paa deres Godser. Til Tak for Gellerts Trofasthed og det Indhold, han havde givet hendes Liv, var hun utrættelig i at vise Gæstfrihed mod de studerende, der fra Leipzig kom til Dresden, og som han anbefalede til hende. Brevvekslingen giver et overbevisende Indtryk af Gellerts Forkærlighed for de Danske, i hvilken Følelse hun kappedes med ham.

Den gamle, glemte Bog er ligesom det første Vidnesbyrd om den Sympati, der atter og atter drager Danske til Tysklands skønneste Hovedstad og dens Beboere.

Caroline Lucius' aandelige Fysiognomi tegner sig klart i hendes Breve. Hun, den indfødte Dresdnerinde, har sine Landsmandinders og Bysbørns Særpræg. Naiv elskværdig og tillidsfuld, til Tider andægtig betaget, ogsaa af Naturskønheder; noget sværmerisk, dog uden usund Sentimentalitet; ikke saa lidt snakkesalig, næsten til Stakåndethed, og med Svinker og Sidespørgsmaal. Hun har Sans for smaa Skælmsstreger, som naar hun f. Ex. paa en Spadseretur binder røde Tusindfryd paa en afbrudt Gren for at bilde Moderen ind, at det er en sjælden Væxt. Vel oplært oversætter hun fra fransk og engelsk,

men er tillige saa huslig, at hun ikke har faaet Tid til at blive tynget af Læsning. Man forstaar, at den skrantende og ofte hypokondre Professor kunde føle sig oplivet af hendes fornøjelige og oprigtige Breve. Ogsaa at de unge Danske, baade Grevesønner og borgerlige, kunde glædes ved hendes Selskab, hvad enten hun nu med Moderen eller Søsteren som Anstandsdame fulgte dem og deres Hovmester til Kirken eller i den kongelige Opera, spadserede med dem til Grosser Garten eller kørte med dem ud til Plauenscher Grund. Derhjemme bredte hun Dugen og sang for dem om Aftenen Gellerts Sange til Bachs skønne Melodier — helst hans Sang til Venskabs Pris — med Øjnene heftet paa hans Billede over Spinettet, medens „die Mama“ lyttede rørt til i Krogen. Selve taler hun saa kønt om „die stillen Stübchen in der stillsten, einsamsten Gasse in der ganzen Stadt“, hvor der bor „lauter stille, eingezogene Leute“ — dér skal hendes kære Professor bo, naar han kommer til Dresden.

Mange Danske er blevne præsenterede ved Demoiselle Lucius' „lille Hof“, som Gellert spøgende udtrykker sig, vel næsten alle, der i Tiden 1761—69 har studeret under Gellert. Hun var for dem som en ældre omsorgsfuld Søster. Brødreparrerne Moltke og Raben var saaledes i en Alder af 16—18 Aar, mens hun var en og tyve Aar. Da Grev Schulin og hans Hovmester, den senere bekendte Naturforsker O. F. Müller, var paa Vej til Dresden, skrev Gellert til hende: „Danskerne ere ganske vist rare Mennesker, men de volder rigtignok mig og Dem meget Bryderi. Nu kommer der igen et Par, som med Magt forlanger at se Dem. Jeg beklager ikke saa meget Dem, gode Mademoiselle, som Deres kære Forældre, der saa

ofte maa finde sig i dansk Statsbesøg¹⁾. Saa velkendt var Caroline Lucius' Gæstfrihed mod Danske, at de endog indfandt sig uden Introduktion. „At Hr. Rothe, Danskeren, besøgte os“ skriver hun, „skønt vel ingen af vor Familie var ham bekendt, tyder jeg som en Høflighed. Efter hans første Kompliment at dømme, synes Aarsagen til hans Besøg ikke at være andet end den, at han var dansk“²⁾.

Præsten C. D. Seidelin³⁾, hendes jævnårig, der i det sidste Aar af sit Ophold i Leipzig boede i Gellerts Hus, var den første Dansker, hun lærte at kende; han og Grev Skeels Hovmester C. J. Duncan⁴⁾ gjorde særlig Indtryk paa Caroline Lucius og vandt hendes Ven-skab. „Da jeg første Gang gjorde disse gode Danskes Bekendtskab, havde jeg ikke tænkt, at det paa slig en Afstand og ved en ventelig evig Adskillelse vilde strække sig over mer end de faa Dage af deres Ophold her i Byen, end mindre troet, at det skulde vare Aar og maa-ske, som jeg nu haaber, hele Livet igennem“⁵⁾. Senere hedder det: „Dette gennem sjældne, men kære Breve vedligeholdte Ven-skab er en af mit Livs bedste Fornøj-elser og et af mit Hjertes kæreste Anliggender“. Gellert satte megen Pris paa Duncan og betegner ham som „en ejendommelig Original i Retning af Godlidenhed, Beske-denhed og Tilfredshed“. „Hvis han var Hofraad i Kbhvn.,

¹⁾ Briefwechsel 337.

²⁾ ib. 290, 484.

³⁾ ib. 154, 156, 167, 191, 328, 406, 448, 465, 484, 530. Bloch, Fyenske Gejstligheds Hist. 781.

⁴⁾ Claus Jacob Duncan, f. 1723; 1769 konst. Kæmmerer ved Øresundstolden, 1773 Generalkasserer ved Tallotteriet, 1778 Generaltoldforvalter, † 1800. Han var af adelig skotsk Slægt. Briefwechsel 203 f., 208, 213, 221, 253, 454, 491.

⁵⁾ Briefwechsel 530.

og De vilde følges med ham over Havet, saa tror jeg ikke, at jeg vilde have noget derimod at indvende¹⁾.

Ogsaa Gellerts anden Brevveninde Frk. Johanne Erdmuth von Schönfeld, der var et Par Aar yngre end Caroline Lucius, saa gjerne Danske hos sig i sit Hjem. Ved at bane Vejen for en mere utvungen Omgang mellem begge Køn haabede Gellert at bibringe den mandlige Ungdom „sanft're Sitten“ og tillige at udløse de unge Piger fra den aandelige Ufrelse, der skyldtes Datidens bornerede Opdragelsesmethode.

Hans Bestræbelser for at udbrede Naturlighed og Humanitetsfølelse i alle Folkets Lag og hidføre en Tilnærmelse og Forstaaelse inden for de hidtil strengt adskilte Samfundsklasser udstraktes ogsaa til Danmark gennem hans talrige danske Disciple, særlig de adelige, blandt hvilke Mænd som A. P. Bernstorff, Brødrene Reventlow, J. G. Moltke og J. H. Knuth, hvem han bibragte Sans for alvorligt Arbejde og moralsk Ansvarsfølelse. I deres samfundsnyttige Gerning og mønstergyldige Livsførelse er Spirer af hans Frø.

Saaledes tør man vel bifalde J. H. E. Bernstorffs Ytring, at der skyldes C. F. Gellert Tak for hvad han har været for mange af Datidens Ungdom i Danmark.

¹⁾ Briefwechsel 197, 208 f.